

на системі психолінгвістичних правил, які служать реалізації у мовленнєвій діяльності узагальнених елементів системи мови. Таким чином, незважаючи на випадковість вставленої конструкції, вона не вступає в антогоністичні відношення з базовим реченням, а органічно вписується у відкриту і динамічну систему мови, таким чином демонструючи положення про еволюцію мовленнєвих процесів.

Отже, вставленість – це один із способів реалізації смислової та експресивної варіативності повідомлення. У більшості випадків у вставлені конструкції оформлюються елементи, що передають інформацію, яка логічно перериває основний хід оповіді. А деякі конструкції навмисно оформлюються автором як вставлені, таким чином виконуючи стилістичну функцію та знімаючи перевантаження основної оповіді зайвими деталями.

Список використаних джерел

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О.В.Александрова. – М.: Высш. школа. – 1984. – 212 с.
2. Аникин А.И. Основные грамматические и семантические свойства вводных слов и словосочетаний / А.И. Аникин // Рус. язык в школе. – 1956. – № 4. – С. 22–27.
3. Иванова Н.И. Вставные конструкции и аспекты их изучения / Н.И. Иванова // Система і структура східнослов'янських мов: [зб. наук. праць / редкол. В.І. Гончаров та ін.]. – К.: Знання України, 2004. – С. 25–31.
4. Котляр Т.Р. Вставочные конструкции в современном английском языке / Т.Р. Котляр – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1962. – 35 с.
5. Самолетова Р.С. Структурно-семантические свойства и функционально-стилистический статус парентезы в современном немецком языке: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Р.С. Самолетова. – Минск, 1980. – 24 с.
6. Jerome K. Jerome. Three men in a boat. – Moscow Higher School. – 1976.
7. Sinclair Lewis. Dodsworth. – London: Penguin books. – 1995.
8. Collins W. The Moonstone. – London: Penguin books. – 1994.

Анотація. Стаття висвітлює комунікативні, синтаксичні, лексичні, формально-структурні, стилістичні чинники появи вставлених конструкцій у художньому тексті.

Ключові слова: парентизація, мова, мовлення, комунікативне навантаження, структура речення, актуальне членування, суб'єктивна оцінка.

Summary. The article considers communicative, syntactical, lexical, structural, stylistic factors, determining appearance of parenthetical elements in the texts of fiction.

Key words: parentheses, language, speech, communicative stress, sentence structure, actual division, subjective evaluation.

УДК:811.161.2'373.21

Галган Н.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІМЕНІ “МІСТО” (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЬВІВСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРУПИ “ДВНАДЦЯТКА”).

Однією з ключових категорій у вивченні картини світу є “концепт” як її невід’ємна складова частина.

У сучасній лінгвістичній науці дотепер немає єдиної точки зору, однозначного тлумачення змісту поняття “концепт”. Основні позиції спостерігаємо у роботах Д.С. Лихачова, Ю.С. Степанова, С.А. Аскольдова-Алексеева, Р.М. Фрумкіної, А. Вежбицької та ін., саме тому тема концептів є досить актуальною.

У визначенні концепту ми дотримуємося комплексного підходу, в якому концепт є основою комбінованого дослідження мови й культури, при цьому не належить безпосередньо ні мовній, ні культурній сферам: “Концепт – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості та тієї інформаційної структури, що віддзеркалює знання й досвід людини; оперативна змістовна

одиниця пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в мозку людини; відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, представляє про об'єкти світу" [5, 365]; "Концепт – це національний образ (ідея, символ), ускладнений ознаками індивідуального уявлення" [8, 14].

У нашій статті розглядаємо концепт "місто" на матеріалі української прози першої половини ХХ століття, а саме львівської літературної групи "Дванадцятка".

В.Іванов писав: "Місто в історії водночас і настільки нове явище, що кожне наступне покоління знов і знов починає йому дивуватися, і настільки давнє, що це здивування передається нерідко образами тисячолітньої давності" [3, 25.].

Місто не є просто темою, топосом чи типом пейзажу. Місто є символом певного типу свідомості як автора, так і його героя. В українській літературі з її закомплексованістю на народі, природній сільській людині, звернення до міста відбувалося особливо повільно й невпевнено. Мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю. Почалося засвоєння міста замиською людиною, яка приносила до міста свої комплекси й страхи [7, 210.].

Урбанізм у прозі охоплював питання мови, зображуваних ситуацій і колізій, типу героя, характеру діалогу й навіть прозового ритму.

Залежно від ролі концептів у структурі свідомості концепти непослідовно диференціюють на культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, філософські, адже один концепт може розглядатися у кожному із представлених типів.

Концептуальний аналіз імені "місто" пов'язаний із виявленням декількох рівнів семантики, що утворюють асоціативні контури навколо денотатно-сигніфікативного центра – ядра концепту.

Виявимо ядро концепту "місто" у словникові та порівняємо з нашим матеріалом. Розглянемо дефініцію слова місто. Великий тлумачний словник сучасної української мови подає наступні значення: 1. Великий населений пункт; адміністративний промисловий торговий і культурний центр; 2. заст. Місце, де відбувається базар [1, 679.].

Аналіз тлумачень показує, що відбитий у словниковій статті денотатно-сигніфікативний центр концепту "місто" включає три компоненти: місто (як територіально-адміністративне утворення), люди, які проживають у цьому місці, і діловий центр.

Концепт "місто", як і будь-який інший концепт, виражає сукупність вербальних і невербальних засобів, які прямо або побічно ілюструють, уточнюючий і розвиваючий його зміст. "Основною формою вербалізації концепту є слово або словосполучення, рівне слову, тобто ім'я концепту" [9, 40.].

У загальне значення імені концепту "місто" закладені поняття "місто", "вулиця", "будинок", "мур", "хідник", "кам'яниця", "ліхтарня", "базар", "трамвай", "брама", "залізниця" та інші.

Ядро концепту "місто" утворюється наступними компонентами значення:

- адміністративно-територіальне утворення, що перевершує за розмірами село;
- утворення, що характеризується певним характером забудови, її складом і функціоналом;
- люди, що проживають у цьому утворенні;
- жителі міста відрізняються певним способом життя від сільських;
- опозиція: "місто – село".

Важливо відзначити, що зазначені компоненти містять потенційні конотативні змісти, в які входять модальна рамка, ідеологічна установка, емоційна складова. Так, наприклад, спосіб життя городян може бути розглянутий як позитивно (модальна рамка схвалення, заохочення, переваги, замилювання, бажаності й т.д.), так і негативно (модальна рамка ущербності, несхвалення, страху і т.п.): міський ритм означає швидкоплинність, поверховість у спілкуванні, стрімкість, абстрагованість, відокремленість від інших, втечу від сенсу життя (відсутність його пошуку) та ін., а це людині з розвинутою рефлексією (інтровертові, людині екзистенційного типу, філософу) може надати дискомфорт.

Необхідно відзначити емоційну складову концепту: місто має певний настрій, притаманний його жителям, це ми можемо спостерігати на таких прикладах: "Крізь вікно, що пообклеюваними шибками гляділо на вулицю, – одноманітним гомоном клекотіло вечірнє місто" [2, 52]; "Місто гуділо. Дрижало, пружилося дихало димами коминів і курявою" [2, 58]; "Перед ним стояла отвором безодня, де бушували невідомі дні" [2, 57]; "Пили настільки, що минулі й майбутні дні мали рожеву барву" [2, 57]; "За мурами хвилювала ніч, а в келії – холодна тиша" [2, 47]. Недарма говорять про настрій міста. До нього входить темперамент етносу, його культура, погодні умови і багато інших чинників. Отож, місто на основі метафоричного переносу стає у свідомості людини певним організмом, що живе власним життям. Це життя мінливе й ділиться на денне й нічне – у цьому полягає одна з основних відмінностей міста від села.

Внутрішня форма лексеми, як відомо, є джерелом первісного змісту. У кожного загального поняття є своя внутрішня форма, етимологія, якою володіє й кожне слово. Але інші слова володіють також значенням.

Під внутрішньою формою лексичної одиниці ми, розуміємо “...розумовий інтериоризований образ, що абстрагує й відбиває у вигляді апперцепційного подання один або кілька ознак денотата, який з’являється та фіксується в пам’яті носія мови обумовленою структурою слова або виразу...” [4, 137.]. Внутрішня форма як системна характеристика слова відіграє роль своєрідного “перекидного містка” від звукової оболонки до значення [4, 13.]. Підтвердженням цього можуть бути наступні рядки з досліджуваних текстів: *“Львів був “пуцований на гляну” польськими назвами, що мали свідчити про польський характер Львова, як свідчать блискучі гудзики пожежників про їхню відвагу гасити пожежу”* [2, 166].

Концепту, як відомо, властива особлива організація, нежорстка структурованість й “шаруватість” сегментів.

Концепт “...складається зі змісту безлічі слів, контекстів і текстів, у яких відкладається загальне розуміння деякого факту свідомості, коментується цей факт...” [6, 116].

Таким чином, завдяки компонентному аналізу ми виділили кілька планів значення концепту “місто”.

Перший план – топос (місце), певним чином організований простір: будинки (житлові будинки, магазини, складські приміщення, собор і т.п.), вулиці, площі, пам’ятники й ін. Розглянемо наступні приклади: *“Трамвайні дроти і ліхтарні пружилися високо й нагиналися до голів прохожих”* [2, 73.]; *“Коло полірованих столиків, як манекени з магазину “Найновіших мод” перелякани інтересанти (учасники справи)”* [2, 81.]; *“Поволі клякнув на коліна, вдарив головою об поруччя і, як неповний зав’язаний міх, котився вниз по сходах”* [2, 81.]; *“Від Краківської площі й Жовківської вулиці докочувався гуркіт возів і дзвінки трамвайів”* [2, 91.]; *“Незнайомий дивився на розклекотану автовими сиренами й трамвайними дзвінками вулицю й вони зішли з хідника”* [2, 80.]; *“На ратушевій вежі повагом вибивала десята година”* [2, 55]; *“При кінці коридору, де ліворуч губилися сходи, починалася двадцятип’ятиметрова просторінь до вулиці”* [2, 49]. Саме так функціонує концепт “місто” у нашій повсякденній свідомості. Елементи простору створюють його зовнішній вигляд, тому саме архітектура – основна відмінна ознака міста, його маркер (визначні пам’ятки є своєрідним паспортом міста, його візитною карткою), що визначає місце міста в аксіологічній системі людства.

Другий план – люди, що проживають у місті. Це персоніфіковане місто: Львів – це львів’яни, що мають певні манери, характер, менталітет, ходу й т.д.; їх не переплутаєш, з жителями інших міст, напр.: *“На додаток там найбільше траплялося дурних, таких затурканих або лакомих хлопців – або самопевних міщуків”* [2, 71]; *“На старші літа починав чоловіка брати дідівський сентимент”* [2, 86]; *“Я відчув, що у мене в душі виріс чагарник, а стежки до серця заросли жоржиною смутку”* [2, 233]; *“Хотів одним ковтком випити запінену гальбу (кухоль) пива й затягнутися аж по саме дно черева папіроскою”* [2, 49]; *“В його ніздрі вдаряв знайомий запах швейцарського сиру і оселедців на Руській вулиці. Цей запах надавав кольориту вулиці і був приналежний до неї, як приналежні числа до будинків”* [2, 195].

Городяни, з одного боку, створюють настрій і культуру міста, з іншого боку – є заручниками міста, його культури, традицій, історії.

Третій план утворюють культурні особливості міста – ті традиції, історія, менталітет, те, що ми зазначали вище. Напр.: *“Соломою криті хати, вузькі пасма піль, знайомі обличчя пригноблювали його”* [2, 52]; *“Крізь двері, що знову хтось лишив незачиненими, бачив клаптик вулиці й болотисту, присипану мокрим снігом, кашу.”* [2, 50]; *“Розповідь проста, самі історичні факти, переплетені тут і там белетристикою”* [2, 193]; *“Завважте, що в кожнім описі Львова каштани грають відповідальну роль, між усією флорою цього далекого міста. Кожної весни вперто запалював свої білі канделябри квітів, а осінню щедро обдаровував дітвору блискучими каштанами”* [2, 193].

Саме цей шар концептуального значення особливо цікавий, тому актуалізується в художній літературі У підсумку місто стає самостійним героєм. Другий і третій плани представляють потенційний пучок асоціативних рядів і модальних характеристик.

Четвертий план не менш цікавий, ніж третій, але не розглядається в нашій статті, – це міф: той образ міста, що склався у творах мистецтва, філософських роботах, яким він представляється у свідомості людей.

Таким чином, концепт “місто” – це складне, багатопланове утворення. Отже, його розгляд можна локалізувати, обмежити рамками виду мистецтва, епохою, автором, добутком, оскільки будь-яке явище, що проходить через свідомість людини, неминуче суб’єктивується, знаходить відповідний концепт і це відбивається на семантиці мовних одиниць, які його вербалізують.

Концепт передусім програмує кодифіковану інформацію про зумовлений національною світоглядною та мистецькою спадщиною, індивідуальним життєвим досвідом сенс культури. Враховуючи, що концепт є концентрованим виразом свідомості, тим, у вигляді чого культура стає частиною ментального світу, завдяки сформованій системі концептів письменники як творці

художніх і моральних цінностей входять до національної духовності, а подекуди і впливають на неї. Багатоаспектність концептів зумовлена тематичними особливостями творів.

Концепт міста є багатоплановим, асоціюється з минулим і майбутнім, є втіленням зруйнованої, згальованої національної історії, передає особисті і національні перспективи, який здатний сугестювати.

Список використаних джерел

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728с.
2. “Дванадцятка”. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст.: Антологія урбаністичної прози: [Авторський проект, вступ. слово, бібліограф, відомості, наук. Ред. та прим. Василя Набора]. – Львів: ЛА “Піраміда”, на замовлення приватного підприємця І.В. Горда, 2006. – 344с.
3. Иванов В. К семиотическому изучению культурной истории большого города / Иванов В. // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1986. – Вып. 19. – С.25.
4. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики) / Т.Р. Кияк . – Львов: Изд-во при Львовском гос. ун-те издат. объединя “Вища школа”, 1988. – 164с.
5. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2006. – 424с.
6. Матвеева Т.В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Матвеева Т.В. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 432с.
7. Павличко С. Теорія літератури. / Соломія Павличко. – К.: 2002. – 679с.
8. Пименова М.В. Методология концептуальных исследований / М.В. Пименова // Антология концептов / Под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – М.: Гнозис, 2007. – С. 14-16.
9. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990с.

Анотація. Стаття присвячена проблемі концепту “місто” у малій прозі львівської літературної групи “Дванадцятка”, зокрема, визначенню компонентних значень ядра концепту “місто”. У дослідженні виділено кілька планів значення концепту “місто”.

Ключові слова: картина світу, концепт, ядро концепту, компонентні значення, місто.

Summary. The article is devoted to the problem of “city” concept in the short prose, written by Lvov literature group “Dvanadtsjatka”, to the definition of component meanings of “city” concept kernel. In this investigation there is analysis of several plans of the meanings of “city” concept.

Key words: picture of the world, concept, concept kernel, component meanings, city.

УДК 821.111.02 “195/196”

Гільдебрант К.Й.

ТИПОЛОГІЧНА СПОРІДНЕНІСТЬ ІДЕЙНО–ЕСТЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ ТА ХУДОЖНІХ ПРОГРАМ АНГЛІЙСЬКИХ “СЕРДИТИХ МОЛОДИХ” І АМЕРИКАНСЬКИХ “БІТНИКІВ”

“Сердиті молоді люди” не були самотніми у висловленні настроїв зневіри, безнадії існування за часів розвитку і становлення “суспільства споживання”. 50-ті роки – ера молодіжної контркультури з яскраво вираженою відмовою від загальноприйнятих норм, уставів і законів – вразила не лише Великобританію, а й такі країни, як Сполучені Штати Америки, Францію, Іспанію.

Невідомий автор статті “Хто вони – “сердиті”? “зламани”? “злі”?” вбачає у цьому “справжнє “знамення часу”” [6, 243]; за висловом Д. Урнова, “молодим письменникам Франції чи Західної Німеччини, Італії чи Іспанії, Швеції чи Данії не завжди вдавалось отримати загальне найменування – як-от, “бітники” чи “сердиті”. Однак, схожі настрої майже неминуче заявляли про себе в літературі даних країн” [11, 70].